

Miejsce świetlic środowiskowych w systemie wspierania współczesnej rodziny (na przykładzie świetlic środowiskowych miasta Przemyśla)

1. Rodzina w świetle definicyjnych ujęć

Rodzinę, można rozpatrywać jako podmiot i przedmiot wychowania. W rodzinie dokonuje się oddziaływanie wzajemne na siebie rodziców i dziecka, w którym to działaniu trwałość rodziny jest nie do przecenienia. I choć zmienność osób w strukturze rodziny (rozpad rodziny, rekonstrukcja małżeństwa rodziców) może powodować zaburzenia procesu wychowania, to jednak rodzina jest „niezwykle istotna z racji więzi, jakie tworzy, pomimo przeżywanych okresowo trudności”¹.

U progu XXI wieku rodziną interesują się przedstawiciele różnych nauk humanistycznych i społecznych – takich jak: antropologia, teologia, socjologia, psychologia, pedagogika, historia, etnografia, ekonomia, demografia, prawo i inne. Niektóre nauki odznaczają się występowaniem w ich strukturach wyspecjalizowanych subdyscyplin, których przedmiotem jest rodzina.

W warunkach polskich znaczny dorobek badawczy nad rodziną posiada socjologia, w obrębie której wyłoniła się szczegółowa subdyscyplina – jest nią socjologia rodziny. Pedagodzy nader często nawiązują do socjologii, która dostarcza ogólnej i wyspecjalizowanej wiedzy o rodzinie. Myśli i poglądy socjologów rodziny

¹ M. B. Pecyna, *Psychologia kliniczna w praktyce pedagogicznej*, Warszawa 1998, s. 7.

a zwłaszcza Zbigniewa Tyszki, Franciszka Adamskiego i Leona Dyczewskiego – ponadto Danuty Markowskiej, Jerzego Piotrowskiego, Barbary Łobodzińskiej, Henryka Stasiaka, Marii Trawińskiej, Marii Jarosz, Jadwigi Komorowskiej i innych, znajdują szerokie odbicie w rozważaniach pedagogicznych.

Mówi się że rodzina jest środowiskiem życia i wychowania. Na gruncie pedagogicznym podejście środowiskowe rozwijane jest głównie przez pedagogów społecznych. Ryszard Wroczyński, na przykład, eksponuje takie rozumienie środowiska, przy którym jest ono „(...) zespołem czynników warunkujących i współwyznaczających procesy rozwojowe człowieka”². Ślady środowiskowego podejścia do rodziny w piśmiennictwie pedagogicznym są liczne. Na przykład Irena Jundziłł stwierdza: „Rodzina tworzy naturalne środowisko wychowawcze, w którym główne elementy stanowią interakcje zachodzące między poszczególnymi jej członkami. Poza nimi autorka wyszczególnia takie ważne składniki środowiskowe, jak: kultura pedagogiczna rodziców, warunki stwarzane dzieciom, atmosfera wychowawcza, system nagród i kar, organizacja pracy i czasu wolnego oraz kontaktów społecznych”³.

Mowa o rodzinie i problemach z nią związanych znajduje się również w wielu polskich aktach prawnych:

- Ustawa z 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej⁴ mówi, że skuteczna pomoc dla rodziny przeżywającej trudności w opiece nad dziećmi i wychowywaniu dzieci oraz skuteczna ochrona dzieci i pomoc dla nich może być osiągnięta przez współpracę wszystkich osób, instytucji i organizacji pracujących z dziećmi i rodzicami.

- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej⁵

Ustawa adresowana jest do osób i rodzin w szczególności z powodu: ubóstwa, sieroctwa, bezdomności, bezrobocia, niepeł-

² R. Wroczyński, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1985, s. 76.

³ I. Jundziłł, *Opieka nad rodziną w miejscu zamieszkania*, Warszawa 1983, s. 163.

⁴ Dz. U. z 2013 r., poz. 135 z późn. zm.

⁵ Dz. U. z 2013 r., poz. 182 z późn. zm.

nosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby, przemocy w rodzinie, potrzeby ochrony ofiar handlu ludźmi, potrzeby ochrony macierzyństwa lub wielodzietności, bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych, trudności w integracji cudzoziemców, trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, alkoholizmu lub narkomanii, zdarzenia losowego i sytuacji kryzysowej oraz klęski żywiołowej lub ekologicznej.

- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁶

Przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, stąd też władze publiczne określają zadania w celu zwiększenia skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Ustawa określa:

- 1) zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;
- 2) zasady postępowania wobec osób dotkniętych przemocą w rodzinie;
- 3) zasady postępowania wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.

Celem lepszego rozpoznania sytuacji rodzin, należy przyjrzeć się problemom współczesnej rodziny.

2. Problemy współczesnej rodziny

W oparciu o literaturę socjologiczną można podać następujące zasadnicze przyczyny dezorganizacji rodziny i rozwodów we współczesnych społeczeństwach:

- postępujące procesy industrializacji i urbanizacji oraz wynikające stąd liczne społeczne skutki;
- oderwanie warsztatu pracy od rodziny i podejmowanie przez kobiety pracy poza domem (skutek industrializacji);

⁶ Dz. U. z 2005 r., nr 180, poz. 1493 z późn. zm.

- rozwój społeczności miejskiej – szczególnie zaś środowisk wielkomiejskich sprzyjających anonimowości jednostek i rodziny (skutek industrializacji i urbanizacji);
- wzrost wszelkich rodzajów ruchliwości społecznej (skutki industrializacji, a w krajach socjalistycznych – równice, przeobrażeń ustrojowych);
- zmniejszanie się liczby dzieci w rodzinie (pośrednio skutki industrializacji i urbanizacji oraz postępów wiedzy i oświaty);
- rozwój usług zastępujących rodzinę w świadczeniach na rzecz jednostki;
- zmniejszanie się znaczenia niektórych funkcji rodziny;
- wygasanie starych tradycji obyczajowych połączone z liberalizacją postaw „wobec rozvodu”;
- zdrady małżeńskie i podejrzenia o zdrady;
- alkoholizm i narkomania;
- rozczarowanie w małżeństwie – niespełnienie oczekiwań współmałżonka, niezgodność charakterów czy uporczywa niezgodność koncepcji życia rodzinnego oraz poglądów ogólnych;
- dezorganizacja w zakresie pracy (np. brak stałych źródeł utrzymania – zjawisko częściej występujące w krajach kapitalistycznych);
- choroba jednego z małżonków (choroby psychosomatyczne, nerwice, psychozy i charakteropatie).

Aby zapewnić skuteczną pomoc rodzinom, niezbędna jest dobrze prowadzona praca socjalna w Miejskich lub Gminnych Ośrodkach Pomocy Społecznej.

3. Praca socjalna z rodziną

Praca socjalną z rodziną powinno charakteryzować:

- Zorientowanie na cel. Pracownik socjalny dąży do osiągnięcia celu zdefiniowanego i określonego przez klienta lub klientów.

- Systemowe szacowanie potencjałów. W pracy socjalnej ważne jest skupianie się na mocnych stronach, na tym co funkcjonuje, umiejętnościach, które ujawniają się w innych, niż problemowe, sytuacjach lub na zdolnościach, sprawnościach wykorzystywanych w przeszłości.
- Postrzeganie środowiska jako bogatego w zasoby. Zasoby te mogą mieć różną postać: instytucje, organizacje, grupy, więzi. Praca socjalna to wytworzenie życiodajnych powiązań między jednostką lub grupą i zasobami tkwiącymi w środowisku. Wykorzystanie potencjałów jest konieczne dla osiągania celów określanych przez klienta.
- Zastosowanie jasno sprecyzowanych metod w wykorzystywaniu potencjałów klienta i środowiska w drodze do osiągnięcia celu.
- Interakcje są źródłem nadziei. Wytworzenie odpowiedniej, wzmacniającej relacji jest podstawowe dla budowania nadziei klientów na osiągnięcie pozytywnej zmiany. Celem interakcji jest zatem dodawanie otuchy, zaufania we własne siły, wiary w powodzenie podjętych działań, optymalizowanie racjonalnych wyborów i multiplikowanie potencjalnych rozwiązań.
- Najważniejsze są racjonalne wybory, a klienci są władni dokonywać wyborów. Racjonalizacja, optymalizacja i obiektywizacja wyborów, poszukiwanie alternatywnych rozwiązań jest efektem współdziałania pracownika socjalnego i klientów⁷.

Wychodząc naprzeciw trudnościom i potrzebom współczesnych rodzin, powołano do istnienia świetlice środowiskowe dla dzieci i młodzieży.

⁷ T. Biernat, *Zdrowa rodzina jako podstawa profilaktyki społecznej*, „Wychowanie na co dzień” 2003, nr 10, s. 4.

4. Świetlice środowiskowe jako placówki opiekuńczo-wychowawcze

„Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Polityki Społecznej z 14 lutego 2005 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych, świetlice należą do tzw. placówek wsparcia dziennego. Ich głównym zadaniem jest wspieranie rodzin w wypełnianiu ich podstawowych funkcji, zapewnienie pomocy rodzinom i dzieciom sprawiającym problemy wychowawcze, zagrożonym demoralizacją, przestępczością lub uzależnieniami oraz utrzymywanie współpracy ze szkołą, ośrodkiem pomocy społecznej i innymi instytucjami w zakresie rozwiązywania problemów wychowawczych⁸”.

Placówki takie są prowadzone z przeznaczeniem, dla dzieci i młodzieży, które to przejawiają trudności w zakresie uczenia się, które z powodu zaburzeń rozwojowych stają wobec zagrożeń niedostosowania społecznego, wykluczenia, uzależnienia⁹.

Dla ukazania potrzeby tworzenia świetlic środowiskowych przeprowadzono badania wśród rodziców i wychowawców placówek.

5. Cel i przedmiot badań

Celem teoretyczno-poznawczym realizowanych badań było na podstawie literatury rozpoznanie, jak kształtuje się rola świetlic środowiskowych miasta Przemyśla w zakresie wspierania rozwoju dzieci i ich rodzin.

Celem praktyczno-wdrożeniowym natomiast jest sformułowanie wniosków i propozycji wskazujących na możliwości optymalizacji pracy placówek świetlicowych na rzecz wspierania współczesnej rodziny.

⁸ Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 14 lutego 2005 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych: Dz. U. z 2005 r., nr 37, poz. 331 z późn. zm., art. 1.

⁹ B. Krajewska, *Instytucje wsparcia dziecka i rodziny. Zagadnienia podstawowe*, Kraków 2009, s. 38.

Uzyskane wyniki można wykorzystać do usprawnienia i podniesienia efektywności i skuteczności pracy z rodziną w ramach oferty każdej z badanych świetlic.

Problem główny niniejszych badań został sformułowany następująco:

1. Jak kształtuje się działalność świetlic środowiskowych miasta Przemyśla w zakresie wspierania współczesnej rodziny w opinii rodziców dzieci uczęszczających do świetlic środowiskowych oraz pracowników tychże placówek?

Z tego problemu wynikają następujące problemy szczegółowe:

1. Jak kształtuje się działalność dydaktyczna świetlic środowiskowych miasta Przemyśla?
2. Jak realizowana jest działalność terapeutyczna w świetlicach?
3. Jak kształtuje się działalność socjalna świetlic środowiskowych miasta Przemyśla?

Dla przeprowadzenia badań został skonstruowany druk kwestionariusza ankiety skierowany do rodziców dzieci uczęszczających do świetlic środowiskowych miasta Przemyśla oraz kwestionariusz wywiadu skierowany do pracowników świetlic będących przedmiotem badania. Badania były anonimowe.

Analiza i interpretacja wyników badań własnych

1. Charakterystyka wybranych świetlic środowiskowych

Obecnie na terenie miasta Przemyśla działalność opiekuńczo-wychowawczą prowadzi sześć świetlic środowiskowych. Badania przeprowadzono w trzech świetlicach: świetlicy socjoterapeutycznej „Perspektywa” utworzonej przez Caritas Archidiecezji Przemyskiej, świetlicy „Nadzieja” działającej przy parafii „Błonie” w Przemyśle oraz katolickiej świetlicy „Oratorium” prowadzonej przez siostry z Zgromadzenia Św. Michała Archanioła w Przemyśle.

Świetlica socjoterapeutyczna „Perspektywa” powstała w 2009 roku z inicjatywy Caritas Archidiecezji Przemyskiej. Głównym za-

łożeniem placówki jest wszechstronny rozwój młodego człowieka. Świetlica realizuje zadania opiekuńczo-wychowawcze, dydaktyczne oraz socjoterapeutyczne. Młodzież uczęszczająca do świetlicy może korzystać z w pełni wyposażonych sal, takich jak: sala komputerowa, rekreacyjna, edukacyjna, plastyczna, filmowa. Stwarza to duże możliwości pracy z wychowankami, ponieważ szeroki wachlarz dodatkowych zajęć dla młodzieży, jest dla nich niezwykle atrakcyjny. Głównym celem zajęć jest rozwijanie zdolności i umiejętności dzieci, oraz poszerzenie wiedzy z różnych dziedzin. Ponadto wychowawcy świetlicy pomagają młodzieży w odrabianiu zadań domowych, oraz w wyrównywaniu braków edukacyjnych. Placówka zapewnia ciepły posiłek dla dzieci i młodzieży.

Świetlica „Nadzieja” prowadzi działalność opiekuńczo-wychowawczą. Jest miejscem, gdzie dzieci pomiędzy szkołą, a domem mogą pod fachową opieką spędzić czas, odrobić lekcje, rozwijać zainteresowania i zdolności artystyczne oraz manualne. Ponadto dzieci mają realną możliwość rozwijania swoich umiejętności i talentów poprzez udział w zajęciach: plastycznych, edukacyjnych, rekreacyjnych, muzycznych. Placówka dodatkowo zapewnia ciepły posiłek dzieciom zwłaszcza tym, które bezpośrednio ze szkoły przychodzą do świetlicy.

Trzecią świetlicą była świetlica katolicka „Oratorium” prowadzona przez siostry z Zgromadzenia Sióstr Św. Michała Archanioła. Świetlica jest niepubliczną placówką opiekuńczo-wychowawczą wsparcia dziennego. Obejmuje działaniem wychowawczym, opiekuńczym i edukacyjnym dzieci i młodzież, a przez to wspiera rodzinę w sprawowaniu jej podstawowych funkcji. Prowadzi zajęcia wyrównawcze z przedmiotów szkolnych, zajęcia rekreacyjne: turnieje sportowe, posiadająca pracownię modelarską, informatyczną. Placówka prowadzi również dożywianie dzieci, współpracuje z rodzicami, organizuje wypoczynek letni i zimowy.

2. Prezentacja wyników badań własnych

Pierwsza część pytań dotyczyła opinii rodziców na temat realizacji funkcji dydaktycznej przez świetlice środowiskowe. Respondenci wysoko oceniali działalność dydaktyczną świetlic. Re-

alizowane były różnorodne zajęcia dydaktyczne, dzieci uczestniczyły w wielu z nich. Najczęściej wybierane to czytelnictwo, zajęcia komputerowe i plastyczne. Dużą pomocą dla rodziców była pomoc w odrabianiu zadań domowych, która z pewnością skutkowała dobrym wpływem na oceny w szkole. Dzieci miały też zapewnioną rozrywkę w postaci różnorodnych gier i zabaw. Wychowawcy stwarzali możliwość rozmów na tematy ważne dla rodziców i dziecka oraz unikali sytuacji konfliktowych. Respondenci nie zawsze doceniali pomoc kadry pedagogicznej przy odrabianiu lekcji jak również uważali, iż zbyt mało podpowiadała o sposobach pracy z dzieckiem w domu, a więc w komunikacji rodzice – wychowawca istnieje konieczność poprawy sposobów działań.

Druga część pytań dotyczyła opinii rodziców na temat realizacji zadań terapeutycznych świetlic. We wszystkich świetlicach zapewniane były dzieciom zdaniem największej ilości respondentów zajęcia profilaktyczne oraz socjoterapeutyczne. Mniej liczna grupa rodziców stwierdziła, iż dzieci mają zapewnione zajęcia specjalistyczne. Część rodziców nie wie, jakie zajęcia prowadzi świetlica. Wynika to z jednej strony z braku zainteresowania rodziców tym co świetlica oferuje, zaś z drugiej strony pokazuje słabą współpracę kadry pedagogicznej z rodzicami dzieci. Spora grupa ankietowanych wybrała zajęcia korekcyjno-kompensacyjne jako te, na które dzieci mają możliwość uczęszczać. Nikt z rodziców nie zaznaczył korzystania z zajęć logopedycznych, a z pewnością takie zajęcia byłyby potrzebne wielu dzieciom. Spośród zajęć specjalistyczno-terapeutycznych najczęściej wybieranymi przez rodziców to zajęcia z terapii ruchowej, terapii psychologicznej i arteterapii. Nikt jednak nie zaznaczył technik relaksacyjnych, a zajęcia takie z pewnością przydałyby się dzieciom nadpobudliwym emocjonalnie i ruchowo.

Część trzecia pytań dotyczyła opinii respondentów na temat pomocy socjalnej udzielanej rodzinom przez świetlice. Przede wszystkim była to pomoc w zakresie dożywiania dzieci. Zdaniem ankietowanych we wszystkich świetlicach dzieci mają możliwość spożywania ciepłego posiłku. Dużą rolę odgrywają również świe-

tlice w zakresie informacji dotyczącej uzyskiwania różnorodnej pomocy socjalnej. Respondenci wysoko ocenili tę dziedzinę działalności w świetlicy „Perspektywa”. Najwięcej ankietowanych uzyskało tu informacje o świadczeniach pieniężnych – 90%, o świadczeniach rodzinnych oraz z funduszu alimentacyjnego – 85%, o usługach opiekuńczych w powiecie oraz o profilaktyce przemocy w rodzinie i pomocy psychologicznej – 80%. Wysoki poziom pomocy wykazują też informacje dotyczące problemów związanych z terapiami alkoholową (70%) i narkotykową (60%).

W opinii pedagogów zdecydowanie mocnym stronami świetlicy „Perspektywa” jest dobry zespół pracowników, bardzo duża ilość zajęć dodatkowych, oraz zajęcia profilaktyczne. Podkreśla się to, iż w świetlicy stworzona jest dobra przestrzeń z wysokiej klasy wyposażeniem, możliwość otrzymania ciepłego posiłku, dzieci w świetlicy mają zorganizowany czas, dobrze określony harmonogram zajęć. Do słabych stron placówki natomiast należy brak podziału na grupy wiekowe dzieci, brak boiska do gier i zabaw, zbyt niskie zaangażowanie kadry pedagogicznej do kontaktu i współpracy z rodzicami, szukania wolontariuszy oraz zdobywania środków finansowych na potrzeby świetlicy.

Zmian, które kadra pedagogiczna świetlicy „Perspektywa” wymienia to przede wszystkim nacisk na zmianę w nastawieniu do świetlicy rodziców. Nauczyciele mają trudności w odpowiednim zmotywowaniu rodziców do zmiany, prowadzeniu rozmów o roli placówki oraz o roli rodziny. Istnieją braki przy współpracy z rodzicami. Oprócz problemu wyspecjalizowanej kadry zauważa się potrzebę określenia terapii i innego podziału dzieci na grupy niż jest obecnie wprowadzony.

Działalność pedagogiczną świetlicy „Nadzieja” kadra ocenia na wysokim poziomie podkreślając to, iż dzieci mają zagospodarowany czas zarówno na zajęcia oraz na rozwijanie swoich pasji. Świetlica zapewnia dzieciom bezpieczeństwo i dba, aby czas tam spędzony był przez dzieci maksymalnie wykorzystany. Niewiele natomiast pedagogów mówi o działalności terapeutycznej świetlicy, jednakże pedagogowie zwracają uwagę, iż codziennie prowadzone

są zajęcia i zawsze dziecko może spotkać się z terapeutą. Prowadzone są również zajęcia terapii przez sztukę. Zaplecze socjalne w świetlicy oceniane jest na poziomie średnim ze względu na to, iż brakuje sal do prowadzenia zajęć, natomiast posiadany sprzęt jest wysokiej jakości. Do mocnych stron świetlicy „Oratorium” należy skuteczna i wykwalifikowana kadra, dobry sprzęt, miejsce do gry na świeżym powietrzu, plac zabaw, możliwość otrzymania ciepłego posiłku oraz dobra współpraca z wolontariuszami. Podkreśla się to, że świetlica jest dla dzieci „domem”, w którym czują się bezpiecznie, zaspokajane są potrzeby dzieci dzięki temu, że do podopiecznych podchodzi się indywidualnie. Pedagodzy nie widzą słabych stron placówki. Zaznaczają jednak chwilowe kłopoty finansowe związane z bieżącymi potrzebami oraz brakiem funduszy na lepsze wynagradzanie kadry pedagogicznej.

Zakończenie (wnioski)

Przeprowadzone badania ankietowe oraz wywiad z rodzicami dzieci uwidacznia szereg problemów i potrzeb świetlic środowiskowych miasta Przemyśla. Brak kadry pedagogicznej o określonych specjalizacjach, predyspozycjach, brak miejsca na zajęcia sportowe, brak środków finansowych na wynagradzanie kadry pedagogicznej, trudności w porozumiewaniu się z rodzicami, informowaniu ich o koniecznych działaniach w podejściu do dziecka to problemy, z którymi każda ze świetlic się boryka.

Pomimo tych trudności w większym lub mniejszym stopniu każda z placówek realizuje określone zadania, koncentrując się na wsparciu i pomocy dzieciom i młodzieży szczególnie tej, będącej w trudnej sytuacji życiowej. Przed wychowawcami niełatwe zadanie, ale wystarczy czasami niewiele: zrozumieć problemy dziecka, okazać życzliwość i zainteresowanie, wysłuchać i znaleźć czas, pomilczeć w cierpieniu, odnaleźć sens. Najważniejszym zadaniem dla socjoterapeutów i wychowawców, to odnalezienie w otoczeniu wychowanka, zagrożonego dziecka, takich zasobów, które uruchomione pozwolą na poprawę jego sytuacji życiowej.

Miejsce świetlic środowiskowych w systemie wspierania współczesnej rodziny...

Obserwacje zarówno wychowawców dzieci jak i rodziców to cenne źródło wiedzy dające wgląd w to, co można zmienić, aby efektywnie wykorzystać szanse jaką dają te placówki dzieciom na dobrą przyszłość.